

Zabytkowe organy w bazylice św. Mikołaja w Gdańsku

Szafa organów po konserwacji w 1977 r.

Dominikanie założyli swój klasztor w Gdańsku w 1227 r. i pracowali tu do kasaty pruskiej - do około 1810 r. Powrócili do Gdańska po II wojnie światowej.

1. Informacje do historii organów

Pierwsza informacja pośrednia o organach pochodzi ze źródeł zakonnych, a dotyczy ona obecności organisty br. Jana Swethyna w 1450 r.[1] Natomiast wiadomości bezpośrednich zachowało się nieco więcej, chociaż nie dają nam obrazu istniejących wtedy organów. Zachowała się więc informacja o tym, że po zatargach z gminą protestancką dominikanie w 1608 r. wrócili do swojego kościoła, a senat miejski zobowiązał się dać im zapomogę na remont kościoła i organów.[2]

Prace konserwatorskie przy organach prowadzone przed 1977 r. pod kierunkiem J. Jargonia powinny mieć uzasadnienie historyczne. W prywatnym archiwum przeora gdańskiego znajdują się dokumenty, na podstawie których nie można stwierdzić, że organy z 1755 r. są, jak w środowisku organistów uważano, dziełem Terlezkiego. Podaje się tam również dyspozycje tych organów z 1755 i z 1788 r. Są one jednak wątpliwego pochodzenia. Zawierają tak wielką liczbę głosów, która na pewno nie zmieściła by się w istniejącej do dzisiaj szafie organowej. Zachowane do dzisiaj organy uważane są za dzieło Rudolfa Dalitza lub Jana Fryderyka Rhodego.[3]

W czasie demontażu organów, przed 1977 r., odkryto iskrypcje, na podstawie których wiadomo, że naprawy organów były wykonywane w 1846 i 1866 r.[4] Przebudowy organów dokonała firma Goebela z Królewca w 1907 r. i ponownie w 1932 r. Po tej ostatniej przebudowie organy miały trakturę pneumatyczną. Kronpositiv (pozytyw pod sklepieniem kościoła) został przeniesiony na chór prawej nawy kościoła.[5]

Remonty ze zniszczeń wojennych przeprowadzał Zbigniew Zajac z Gdańska. Z lat 1953-60 zachowały się propozycje remontów organów takich firm jak: Mariana Sokołowskiego z Gdyni, Truszczyńskiego z Warszawy i Fryderyka Szwarca z Gdańska. Po 1960 r. m.in. F. Szwarz naprawiał Rurplet, miechy i wiatrownice, E. Penkała ze Stanowic koło Rybnika naprawił Dulcian. Podczas remontu wykonanego przez Romana Przytułskiego zastosowano kontuar wolno stojący i powiększono klawiaturę pedałową o 5 klawiszów.[6]

Dyspozycja organów sprzed 1977 r.[7]

Manuał I	Manuał II	Manuał III	Pedał
Bordon 16'	Geigen-Prinzipal	Flauto major 8'	Untersatz 32'
Prinzipal 8'	8'	Aeoline 8'	Prinzipal 16'
Gedackt 8'	Quintaton 8'	Vox coel. 8'	Subbass 16'
Hohlflöte 8'	Flöte 8'	Prinzipal 4'	Violon 16'
Gamba 8'	Salicional 8'	Flauto minor 4'	Octavbass 8'
Nasard 5 1/3'	Prinzipal 4'	Quinte 2 2/3'	Octave 4'
Octave 4'	Rohrflöte 4'	Waldflöte 2'	Choralbass 4'
Gemshorn 4'	Blockflöte 2'	Schalmei 8'	Wiet-Gedact 4'
Hohlflöte 4'	Sifflöte 1'		Kugelflöte 1'
Quinte 2 2/3'	Mixtur 3-5x		Terz-Cymbel 2x
Superoctave 2'	Cymbel 2x		Posaune 16'
Superquinte 1/1/3'	Trompete 8'		Trompete 8'
			Schalmei 4'
Septime None 1			
1/7'+ 8/9'			
Mixtur 5-6x			
Scharf 3x			
Dulcian 16'			

2. Obecne organy

Przed 1977 r. zapadła decyzja o konserwacji prospektu organów i rekonstrukcji dyspozycji do stan z XVIII w. Prace były wykonywane przez pracowników P.K.Z. w Gdańsku i przez dwie firmy organowe: Hamera z Hanoweru (R.F.N.) i Truszczyńskiego z Warszawy. Opiekę merytoryczną pełnił doc. J. Jargoń z Akademii Muzycznej w Krakowie. Pod koniec 1977 r. została

zakończona konserwacja i przebudowa tych organów. Od 1977 r. organy mają 35 głosów rozmieszczonych w dwóch manualach i pedale. Klawiatury zostały wbudowane w przednią ścianę szafy. Jest to instrument o trakturze mechanicznej z wiatrownicami zasuwowo-klapowymi.[8]

Według założeń miała to być rekonstrukcja dyspozycji z 1755 r. Podczas obioru organów po wykonanych pracach w 1977 r. jeden z członków komisji zapytał J. Jargonia: czy prace w organach - to rekonstrukcja, czy novum w starej szafie? Otrzymaliśmy odpowiedź, że jest to rekonstrukcja w 80 %. Jeżeli rzeczywiście rekonstrukcja - to czym uzasadniona? Pytanie miało związek ze relacjami studentów J. Jargonia z jego klasy organów - że właśnie profesor znalazł na terenie Niemiec publikację, w której były opisane organy z kościoła św. Mikołaja w Gdańsku. J. Jargoń wtedy odpowiedział pytającemu spośród komisji odbiorczej, że nie pamięta ani autora, ani tytułu tej publikacji. Odpowiedź wydała się dziwna, ponieważ pytany przez 3 lata sprawował opiekę merytoryczną na pracami i tak szybko zapomniał o ważnym materiale. Przecież na tej publikacji miała być oparta rekonstrukcja dyspozycji. Dlatego po obejrzeniu organów można stwierdzić było, że za wyjątkiem prospektu i piszczałek prospektowych, wszystko jest fabrycznie nowe (Umówmy się, że zrekonstruowane.). Obecna zaś dyspozycja jest autorstwa J. Jargonia, (Panie świeć nad jego duszą!), a nawiązuje do dyspozycji z XVIII w. Niemniej jednak całość wykonanych prac, łącznie z dyspozycją, należy określić jako udany eksperyment. Instrument brzmi bardzo dobrze. Każda z sekcji jest odpowiednio obsadzona głosowo i bardzo dobrze zintonowana.

Przy takim instrumencie ciśnie się na usta pytanie: dlaczego nie budować, jak dawniej, organów wyłącznie o trakturze mechanicznej? W tym instrumencie nie ma żadnych wspomagań elektromagnesów przy zasuwach rejestrowych i nie zastosowano skomplikowanej elektroniki dla wielu tzw. udogodnień. Wobec tego organista musi na koncert poprosić kogoś do zmieniania rejestrów i ewentualnie przewracania kartek nutowych. W czym problem ? Natomiast nie ma problemu z elektroniką, która w warunkach kościelnych jest niezawodna tylko do czasu. Prócz tego, elektronika ma coraz to nowe rozwiązania i bardzo dobrze, ale aparatu sterującego organów nie konstruuje się na 5 czy 10 lat. Dla porównania: proszę dzisiaj znaleźć części do lampowego telewizora. Mechanizmy tak proste jak w organach, a jeszcze precyzyjnie wykonane, stają się niezawodne na nieco dłużej niż 10 lat.

Obecna dyspozycja organów (od 1977 r.)

Manuał I	Manuał II	Pedał
Bourdon 16'	Quintadena 8'	Subcontra 32'
Pryncypał 8'	Flet drewniany 8'	Pryncypał 16'
Flet rurkowy 8'	Salicjonał 8'	Subbass 15'
Viola 8'	Bifra 8'	Oktawa 8'
Oktawa 4'	Praestant 4'	Gemshorn 8'
Flet 4'	Flet prosty 4'	Oktawa 4'
Nasard 2 2/3'	Róg nocny 2'	Flet polny 2'
Oktawa 2'	Quinta 1 1/3'	Mixtura 6x
Tercja 1 3/5'	Sesquialtera 2x	Alikwoty 3x
Mixtura 6x	Acuta 4-6x	Puzon 16'
Fagot 16'	Dulcian 16'	Trompet 8'
Trompet 8'	Regał 8'	

[1] Acta Capitulum Provinciae Poloniae (ACPP), t. I, s. 38.

[2] Simson P., Geschichte der Stadt Danzig, Gdańsk 1918, t. II, s. 427.

[3] Orost W., Kunstdenkmaler der Danzig, Stuttgart 1957-59, t. II, s. 130.

[4] Inskrypcje w języku niemieckim wewnątrz szafy organowej.

[5] Por. Stachnik H., St. Nicolai Kirche, Danzig 1907. W dodatku zdjęciowym Kronpositiv jest jeszcze w obrębie głównego prospektu. Z autopsji - w 1965 r. był w bocznej nawie.

[6] Informacje zaczerpnięte z archiwum przeora dominikanów w Gdańsku.

[7] Instrument znany z autopsji.

[8] Organy znane z autopsji. Autor był na odbiorze prac z ramienia prowincjała dominikanów.

Na pierwszym zdjęciu (czarno-białym) brak górnego pozytywu, ponieważ w czasie wspomnianej wyżej przebudowy wykonanej przez Goebła pozytyw umieszczono na chórze muzycznym prawej nawy bazyliki. Funkcjonował on w połączeniu z głównymi organami (z autopsji).

Autor dziękuje Panu Michałowi Markuszewskiemu za umieszczenie lepszych fotografii od tych, które były przedstawione w pierwotnej wersji opracowania.